

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΚΟΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ
ΣΗΜΕΡΑ

επιμέλεια- εισαγωγή Ν. Δεμερτζής
Εκδόσεις ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα, 1994

Η συζήτηση για την κρίση του ελληνικού πολιτικού συστήματος, την αμφισβήτηση της πολιτικής, την ανατροπή των αξιών της μεταπολεμικής περιόδου γίνεται όλο και πιο έντονη τα τελευταία χρόνια. Όμως η διεξαγωγή της λίγο διαφωτίζει για τα στοιχεία που αποτελούν αυτά τα φαινόμενα και τα αίτια που τα προκαλούν. Αυτό γιατί δεν ορίζονται ευκρινώς τα πεδία στα οποία αναφέρονται ούτε οροθετούνται τα εννοιολογικά και μεθοδολογικά πλαίσια προσέγγισής τους. Έτσι η ασάφεια χρησιμεύει είτε για την αναπαραγωγή αντιλήψεων που συντηρούν τα υπό συζήτηση προβλήματα, είτε για την προβολή ενός γενικού περιεχομένου, εκσυγχρονιστικού λόγου.

Η συλλογική εργασία που παρουσιάζουμε φιλοδοξεί να συμβάλλει στη διερεύνηση επιμέρους θεμάτων της σημερινής ελληνικής πολιτικής κουλτούρας αντιμετωπίζοντας τα προβλήματα που προηγουμένως αναφέραμε.

Ο επιμελητής του τόμου Ν. Δεμερτζής στην εισαγωγή του προβάλλει επιστημονικού και μεθοδολογικού χαρακτήρα επισημάνσεις που καθορίζουν τα πλαίσια του συγκεκριμένου διαλόγου που διεξάγεται. Από την αρχή δηλώνεται η διαφωνία του με τη θεώρηση της κουλτούρας ως ποσοτικής συνιστώσας ή ως μιας ανεξάρτητης μεταβλητής στο πολιτικό σύστημα. Αντίθετα υποστηρίζει ότι η πολιτική κουλτούρα είναι «το σύνολο των σχημάτων αντίληψης, γνώσης και δράσης διά των οποίων κάθε κοινωνία θεσμίζει το πολιτικό» (σ. 50).

Ο «αντεστραμμένος συγκρητισμός» αποτελεί το κεντρικό εννοιολογικό σχήμα εξήγησης της νεοελληνικής πολιτικής κουλτούρας. Προσπαθεί να αποφύγει τις δυσκολίες που θέτουν στην έρευνα προσφιλή αντιθετικά ζεύγη όπως «παράδοση-εκσυγχρονισμός», «παλιό-νέο», «ανοικτή-κλειστή κοινωνία», τα οποία αντιλαμβάνονται τη σημερινή εποχή ως μία «μεταβατική περίοδο» απροσδιόριστης διάρκειας και περιεχομένου. Προτείνεται η κατανόηση της ελληνικής πολιτικής ως ενός πεδίου όπου οι δυναμικά διαμορφούμενοι συσχετισμοί μεταξύ «παράδοσης και νεωτερικότητας» δεν προετοιμάζουν μονοσήμαντα την επικράτηση των όποιων εκσυγχρονιστικών στρατηγικών αλλά την πρόσμειξη στοιχείων και από τις δύο κατηγορίες. Πρόσμειξη η οποία κάτω από ένα νεωτερικιστικό κέλυφος, ευνοεί μέχρι σήμερα την παραδοσιακή αντίληψη χωρίς αυτό βέβαια να προδικάζει και την μελλοντική της επικράτηση.

Στη βάση αυτών των απόψεων κινείται και η πρώτη εργασία, του ίδιου συγγραφέα, που αναφέρεται στην «επιλεκτική παράδοση της ελληνικής κουλτούρας». Αφού προβληθεί η θέση ότι «η παράδοση δεν συνιστά μια δεδομένη και φυσική πραγματικότητα αλλά μια εντός του χρόνου ιστορική διάσταση η οποία συγκροτείται και επι-

νοείται» (σ. 30), στη συνέχεια εξετάζονται τα στοιχεία που προέρχονται από τη βυζαντινή περίοδο και επηρεάζουν το νεοελληνικό βίο όπως οι σχέσεις εκκλησίας-κράτους, η αντίληψη περί πολιτικής, πολιτή και πολιτικής συμπεριφοράς.

Το κείμενο του Αντώνη Παπαρίζου που ακολουθεί με τίτλο «Διαφωτισμός, θρησκεία και παράδοση στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία», αποπειράται μια εμβάθυνση στη σχέση θρησκείας και πολιτικής. Παρατίθεται η βασική προβληματική για το διαφωτισμό και διαπιστώνεται πως αν στη Δύση τα βασικά δικαιώματα των πολιτών προσδιορίζονται σε αντίθεση με την παράδοση και τη θρησκεία, στην Ελλάδα δεν συμβαίνει το ίδιο. Μια μελέτη των πρώτων κειμένων της Ελληνικής Επανάστασης αποδεικνύει ότι η έννοια του ατόμου-πολίτη περιορίζεται από την προσδεσή της στην ορθόδοξη χριστιανική πίστη (σ. 93-95). Ο συγγραφέας κινούμενος στο χώρο της κοινωνιολογίας προσεγγίζει με επιτυχία ένα σημαντικό θέμα. Θα προσέφερε περισσότερα όμως αν δεν επιχειρούσε μια εκτεταμένη ανάλυση του διαφωτισμού, περιορίζοντας σημαντικά το αντικείμενο που ο τίτλος αναγγέλλει.

Οι δύο εργασίες που έπονται προσεγγίζουν δύο αξιόλογα όσο και επίκαιρα θέματα, εκείνα του εθνικισμού και του λαϊκισμού. Ο Θάνος Λίποβατς με το άρθρο του «Διχασμένη ελληνική ταυτότητα και το πρόβλημα του εθνικισμού» προσφέρει, από την πλευρά της πολιτικής ψυχολογίας, πολύτιμες διευκρινήσεις για μια σειρά εννοιών που αναφέρονται στη διαδικασία των ταυτίσεων στην πολιτική και την ιδεολογία. Ο διχασμός στην ελληνική περίπτωση, οφείλεται στη σύγκρουση μεταξύ πραγματικών δεδομένων που πρέπει να οδηγούν στη συνεύρεση με τους άλλους, στο συμβιβασμό, στη συνεργασία (συμβολική ταύτιση-εθνική ταυτότητα), και στη «φαντασική άρνηση» των όποιων φυσιολογικών ελλείψεων με τη δημιουργία διαφόρων φετιχ εξουσίας και κυριαρχίας που δημιουργούν την αυταπάτη ότι ξεπερνούνται αυτές οι ελλείψεις (φαντασική ταύτιση-εθνικισμός).

Από τη σκοπιά του ο Σπύρος Σοφός με τη μελέτη του «Λαϊκή ταυτότητα και πολιτική κουλτούρα στη μεταδιδακτορική Ελλάδα : προς μια πολιτισμική προσέγγιση του λαϊκιστικού φαινομένου» επιχειρεί μια ανάλυση του λαϊκισμού διά μέσου του ρεμπέτικου και του σύγχρονου ελληνικού κινηματογράφου. «Ο λαϊκισμός αποτελεί μια συγκεκριμένη τροπικότητα (modality) συγκρότησης της λαϊκής ταυτότητας (σ. 138)» και δημιουργεί την ανταγωνιστική σχέση λαού με το (φαντασικό) εχθρό του μέσω ενός μηχανισμού προβολικής ταύτισης. Στη βάση μιας μεγάλης σε έκταση, για τα πλαίσια του άρθρου, θεωρητικής ανάλυσης δείχνεται η συγκρότηση λαϊκιστικής ταυτότητας με τη συμπύκνωση διάσπαρ-

των στοιχείων της ελληνικής ιστορίας στο νεότερο κινηματογράφο (π.χ. Μεγαλέξανδρος) και με τη «νομιμοποίηση» στην μεταπολιτευτική περίοδο του «απελευθερωτικού» μηνύματος των ρεμπέτικων τραγουδιών.

« Η διαιρετική τομή Δεξιάς-Αντιδεξιάς στη μεταπολίτευση (1974-1990)» του Γεράσιμου Μοσχονά είναι το πρώτο από τα τρία κείμενα πολιτικής κοινωνιολογίας που περιλαμβάνει ο συλλογικός αυτός τόμος. Εδώ ο συγγραφέας προσεγγίζει με συνθετικό αλλά και συστηματικό τρόπο το περιεχόμενο της σύγκρουσης μεταξύ των δύο παρατάξεων και τις συνέπειές της στην πολιτική κουλτούρα μετά το 1974. Η διαιρετική τομή υπάρχει όχι εξαιτίας ιστορικών επιρροών αλλά επειδή οροθετείται από «τρεις σύγχρονες αντιπαραθέσεις επί του κοινωνικού, του πελαταιακού, του εθνικού» (σ. 210). Ο τρόπος λειτουργίας της περιέχει και τη κλασική σε άλλα πολιτικά συστήματα σύγκρουση Δεξιάς-Αριστεράς χωρίς βέβαια να ταυτίζεται με αυτή. Τέλος, η τομή αυτή εξηγεί και την ιδιαίτερη κουλτούρα του λεγόμενου αντιδεξιού πόλου όπως αυτός εκφράστηκε τα τελευταία 20 χρόνια.

Ακολουθεί η εργασία του Παναγιώτη Καφετζή «Πολιτική κρίση και πολιτική κουλτούρα-πολιτική αποξένωση και ανάμειξη στην πολιτική. Μια ασύμβατη σχέση;». Ο πολιτικός κυνισμός, η αποξένωση από την πολιτική και η ταυτόχρονη «πολιτικότητα» (συμμετοχή στην πολιτική για επιδίωξη προσωπικών σκοπών) είναι τα στοιχεία που αναδεικνύονται, με τη βοήθεια ποσοτικών μετρήσεων, από την ενδιαφέρουσα αυτή μελέτη. Το βασικό πρόβλημα που τίθεται είναι οι συνέπειες αυτών των παρατηρούμενων αποκλίσεων για τη βιωσιμότητα «των πολιτικών θεσμών και της ιδεολογίας που τους νομιμοποιεί» (σ. 243).

Σε αυτό το ζήτημα ίσως προσπαθεί να δώσει μια πρώτη απάντηση ο Νίκος Γεωργαράκης με τη μελέτη του «Κόμματα και δημοκρατία στη μεταδιδασκτορική Ελλάδα. Προϋποθέσεις ενσωμάτωσης και νομιμοποίησης». Η λειτουργία οργανωμένων μαζικών κομμάτων για πρώτη φορά στην Ελλάδα μετά το 1974 δεν απέτελεσε ικανό όρο για μια ουσιαστική συμμετοχή στην πολιτική διαδικασία. Οι πελαταιακές σχέσεις, ο λαϊκίστικος λόγος, η κρατοκεντρική στοχοθεσία εμπόδισαν τις αναγκαίες εκσυγχρονιστικές τομές και αποθάρρυναν τους πολίτες. Η καθοριστική παρέμβαση των Μ.Μ.Ε. και η ισχυροποίηση της γραφειοκρατίας που αποφασίζει με τεχνοκρατικά κριτήρια ίσως αποτελέσουν τον καταλύτη για τις σχέσεις κομμάτων με το κοινωνικό περίγυρο.

Τα δύο τελευταία άρθρα αναφέρονται στις πολιτικές υποκουλτούρες των γυναικών και των περιθωριακών ομάδων. Η Ρόη Παναγιωτοπούλου γράφει για τη «χαμένη τιμή της πολιτικής κουλτούρας των Ελληνίδων: σκέψεις και επισημάνσεις για τη γυ-

ναικεία πολιτική κουλτούρα».

«Ο διαχωρισμός σε δημόσια και ιδιωτική σφαίρα αποτελεί την κοινωνική θεσμοποίηση της διαφοράς ανάμεσα στα φύλα και οδηγεί στον αποκλεισμό των γυναικών από την πολιτική» (σ. 296). Η υιοθέτηση αυτής της διαπίστωσης του φεμινιστικού κινήματος ως εργαλείου για την ανίχνευση των αλλαγών στη γυναικεία πολιτική κουλτούρα, συνέπεια των μεγάλων κοινωνικών ανακατατάξεων στη μεταπολεμική Ελλάδα, αποβαίνει χρήσιμη ιδίως όταν χρησιμοποιεί και αντίστοιχες εμπειρικές έρευνες. Δημιουργεί όμως προβλήματα γενικότερης τάξεως τα οποία βέβαια η συγγραφέας ήταν αδύνατο να θίξει στο πλαίσιο αυτής της εργασίας.

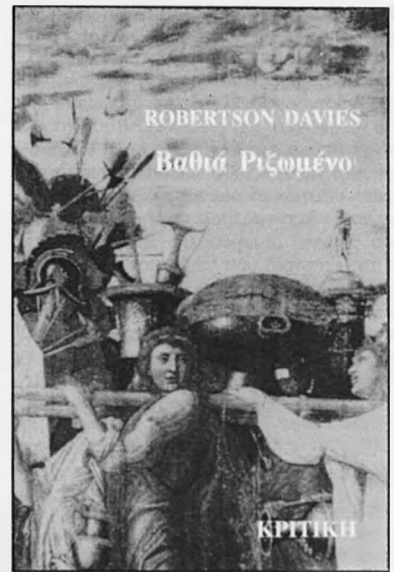
Ο συλλογικός αυτός τόμος τελειώνει με μια πρωτότυπη μελέτη της Ρόζας Τσαγκαρουσιάνου για την «πολιτική κουλτούρα και μαζική επικοινωνία στην Ελλάδα: ο αθηναϊκός τύπος και οι πολιτικές μειονότητες». Χρησιμοποιώντας στοιχεία μιας πρωτογενούς ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας, η συγγραφέας παρουσιάζει την πολιτική υποκουλτούρα «περιθωριακών» ομάδων όπως καταγράφονται από τον αθηναϊκό τύπο την περίοδο 1981-1986. Η εργασία αυτή παρουσιάζει ενδιαφέρον στο βαθμό που σκιαγραφεί την αντίληψη που ένας συναινετικός λόγος προωθεί για το διαφορετικό, το ξένο προς τα κυρίαρχα πρότυπα, ιδίως σήμερα που ρατσιστικά φαινόμενα έρχονται με μεγάλη συχνότητα στην επιφάνεια της κοινωνικής διαδικασίας.

Είναι διπλή η συνεισφορά αυτού του βιβλίου στην επιστημονική συζήτηση. Αφενός προσεγγίζονται τα θέματα της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας από κοινωνικούς επιστήμονες διαφορετικών προσανατολισμών, αφετέρου επιχειρείται ένας συνδυασμός ποσοτικών και ποιοτικών αναλύσεων, πρωτότυπου πολλές φορές χαρακτήρα. Το συνολικό αποτέλεσμα είναι θετικό. Οι όποιες αδυναμίες εύλογες. Τα ερωτήματα αρκετά και οι προβληματισμοί σημαντικοί. Σχηματικά, κατ'ανάγκη, ως επιστημόνουμε τις διευκρινίσεις που χρειάζεται η αντίληψη του επιμελητή, που ρητά ή άρητα γίνεται αποδεκτή από το σύνολο των συμμετέχοντων στον τόμο, για την πολιτική κουλτούρα και τη σχέση της με τις άλλες επιστημονικές θεωρήσεις. Επίσης τις ασάφειες που δημιουργούν διάφορες έννοιες που χρησιμοποιούνται όπως π.χ. η «παράδοση», ο «εκσυγχρονισμός», ο «λαϊκισμός», οι «πολιτικές μειονότητες». Όμως όλα αυτά και ίσως και άλλα, είναι αποτέλεσμα των ερεθισμάτων που η συλλογική εργασία προκάλεσε και νομίζουμε ότι αυτός είναι ο στόχος κάθε βιβλίου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

Robertson Davies

Βαθιά Ριζωμένο

Κυκλοφόρησε το δεύτερο, και αυτόνομο, μυθιστόρημα της Τριλογίας των Κόρνις του μεγάλου σύγχρονου Καναδού συγγραφέα, Robertson Davies.

Ο Φράνσις Κόρνις είναι ένας πάμπλουτος, προικισμένος αλλά μοναχικός άνθρωπος που, αναζητώντας εναγωνίως ό,τι πιο ουσιαστικό κρύβουν οι άνθρωποι και η ζωγραφική, γνωρίζει τον απρόσιτο κόσμο των εμπόρων έργων τέχνης και μπαίνει στο πάνθεον των διασημότερων τεχνοκριτών όταν καλείται να αποφανθεί για την αυθεντικότητα ενός αναγεννησιακού πίνακα. Ζει την πολυτάραχη ζωή του ανάμεσα στην αλήθεια και το ψέμα, την αγάπη και την απιστία, τη γνησιότητα και την πλαστότητα και κερδίζει την υστεροφημία μ' έναν πίνακα που φιλοτεχνεί ο ίδιος με την τεχνική των Μεγάλων Δασκάλων γιατί, κατέχοντας τις μεθόδους των εμπειρογνομόνων, ξέρει πως ν' αποφύγει το ξεσκέπασμα της πλαστότητάς του.

Κωλέττη 25, 106 77 Αθήνα
τηλ: 3302729, 3836460, fax: 3839434